

Z HISTORIE ÚPRAV PŘÍRODNÍCH PROSTORŮ STARÉ PRAHY

Miloš Kruml

Božena Pavelková-Hošťálková

Čas, po který určovala podobu Vltavského údolí jenom řeka, je nesouměřitelný s dobou, kdy tu s přírodou započal spor lidí. Archeologové vědí, kdy jsme sem přišli za obživou, kdy jsme tu začali porážet a pálit stromy, stavět ploty a zdi a převracet zem. Nejstarší „kulturní“ horizont je v hloubce 6–12 m pod ulicemi dnešního Starého města. Tak hluboko rostla před více než tisíci lety tráva a stromy a keře v úrodné půdě u vody, která ještě tehdy byla životodárná.

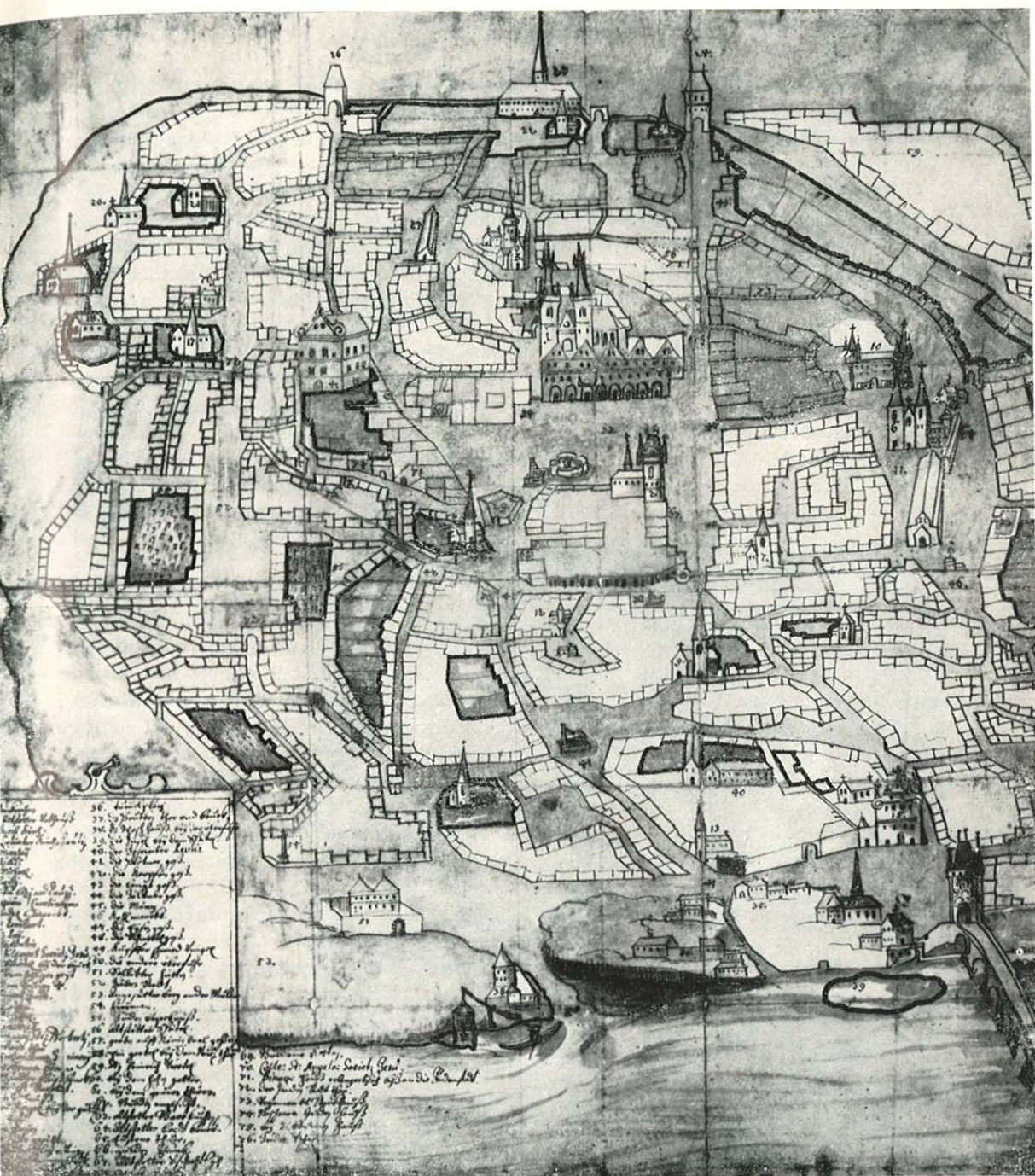
Řeka lidi přitahovala. Také však zaplavovala údolí a dělila cesty nebo je zcela měnila, nutila lidi nasypávat kolem sebe i pod sebe stále větší vrstvy a důkladně stavět.

Víme, že již v 10. století měla Praha některé domy a kostelíky kamenné, ve 12. století dokonce kamenný most. Shluky dvorců a ohrazených stavení seskupených kolem kostelíků, jejichž rozmístění jediné bylo pečlivěji uváženo, obklopoval prstenec stromoví a keřů nebo kompaktního lesa. Začínal však až v dostatečné vzdálenosti, úměrné počtu lidí a domácích zvířat. Vše sloužilo bezprostředně užítku. Uvnitř byly zelenými oázami jen drobné hřbitůvky kolem kostelů a později ve 12. století, spíše však až 13. stoletím počínaje, také první skutečné zahrady klášterů, na Malé Straně pak také zahrada biskupského dvorce. Na Starém Městě byl vzorem pro ostatní jistě klášter, založený roku 1234 králem Václavem I. a jeho sestrou Anežkou pro řád klarisek a pro františkány. Byl to sv. František, kdo znovu objevil západnímu světu krásu a význam přírody ve vztahu k člověku. Zejména rajské dvory klášterů byly pěstovány s obzvláštní pečlivostí, ocenění se tu dostalo nejen stromům, ale i keřům vinným a hlavně růžovým, ve shodě s rozvíjenou symbolikou, pramenící z výkladů bible.¹

Ve 13. století (kolem roku 1235) začala také stavba hradeb, majících uzavřít město a vymezit prozatím jeho rozsah.² Život v uzavřeném městě nabýval postupně na organizovanosti. Proměnné trasy cest ustálily zdi nových domů do ulic a novější části byly již vyměřovány pravidelně,³ jako Havelské město založené roku 1232.

S výjimkou vzpomenuť klášterních zahrad, několika hřbitůvek, zahrádek farních domů a měšťanských zahrádek, nebylo v ohrazeném městě pro přírodu záměrného místa.

První vyobrazení středověkých měst jsou spíše symboly než obrazy, smysl tehdejšího města však vyjadřují dokonale. Zpravidla vyděluje z rozečkané krajiny město

Zahradní plochy Starého a Židovského Města, kolem roku 1640, podle plánu M. Ungera (snímek J. Janatková)

s vysokými dominantami věží, kostelů a domů okrouhlá hradba. Krásné stromy, keře jsou před hradbami v uctivé vzdálenosti, stejně jako i rozsáhlejší zahrady, štěpnice s ploty podobnými košíkovině, vinice, remízky, nejdále jsou lesy a také nepřátelská vojska. To vše vidíme na ilustracích ze 14. a 15. století.⁴

Gotické město je brzy naplněno. V polovině 14. století, kdy se definitivně uzavírá vývoj obrysu Starého Města (který se ne náhodou podobá jako vejce vejci Avignonu, vyjma prostoru hlavního náměstí, neboť prozíravost Karla IV. byla ještě velkorysejší a doba jeho vlády delší než působnost starého přítele Lucemburků papeže Klementa VI., budujícího Avignon ve čtyřicátých letech 14. století), je již rozhodnuto o založení Nového Města.

V povolovací bule Univerzity Karlovy⁵ je Království České popisováno jako: „zahrada výborná mezi polmi...“ V důvodové zprávě zakládací listiny Nového Města je k tomu kontrastní formulace:⁶ „Naše hlavní a nejpůvabnější město pražské... uprostřed království na nejpůvabnějším místě... jeho budovy nikterak ale nemohou pojmouti obyvatele a tisíce lidu a soustředěné, jež nikdo nemůže spočísti...“ Založení Nového Města pak opravdu ulehčilo Starému: víme alespoň o vymístění nepohodlných pivovarů, sušáren, kolářů, kovářů a jiných řemeslníků, kteří byli císařem-zakladatelem vyzváni, aby opustili Staré Město, kde pak jistě na místě jimi opuštěných dvorů a při rozšiřování paláců těch, kdo zůstali, vzniklo mnoho zahrad.

Koncepce nového zdravějšího města velkoryse vyšla vstříc nově se hlásícím proto-renesančním ideálům, touze po prostoru a větším přepychu, ke kterému patří zahrady. Svou dobu naopak velice předběhla. Ve struktuře Nového Města, bohatě oživené zahradami,⁷ se bez starosti o místo srovnal užitek s krásou po čtyři sta let bez obtíží.

Častý oboustranný styk s cizinou, zvláště s Francií a Itálií, upevnil nové tendence zvyšující nároky na zdravější a krásnější prostředí ve městě. Renesanční město se pak již bez zahrad neobešlo. Dokonce ani Pražský hrad, jak o tom svědčí už počátky zakládání věhlasné Královské zahrady⁸ roku 1534 nad údolím s potokem Brusnice, které ji od Hradu oddělovalo a které proto nechal Ferdinand I. přemostit.

J. V. Andreae ve svém popisu ideálního města z roku 1619⁹ praví: „Zahrady města se dělí na tři díly, ty které jsou k obživě, ty k učení a ty, které jsou k rozjímání. Ostatní země slouží k polnímu hospodaření a živností.“

„Při zadní straně každého domu leží malá zahrada, velmi hezká, o níž je s mnohou starostí pečováno, pro udržování zdraví a pro dobré ovzduší.“

Tento výňatek z počátku 17. století je z doby, od které můžeme (po symbolických ilustracích ze 14. a 15. století) podrobněji sledovat podle plánů a vyobrazení vzhled města, situaci jeho ulic, domů, dvorů, kostelů, klášterů, hřbitovů i zahrad.

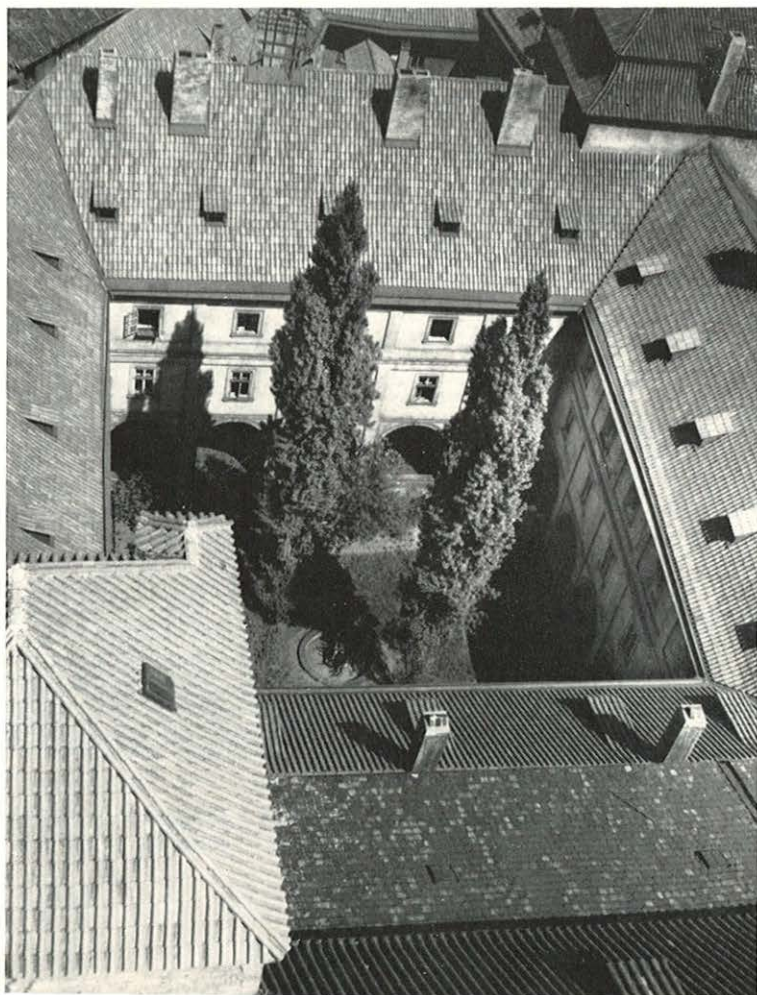
Zahrady lze s jistou přesností připsat některým domům již podle Sadelerova prospektu z roku 1606,¹⁰ mnohem přesněji pak ještě podle prospektu Josefa Daniela Hubera z roku 1769,¹¹ který se na město díval s ptačí perspektivy.

Relativně přesnější jsou ovšem půdorysy města např. na plánu Samuela Globice z roku 1645 či jiném, dosud anonymním plánu kolem roku 1650¹² nebo Dietzlerově, Hergetově a velmi podrobně samozřejmě na Jüttnerově plánu z roku 1811–1816.¹³ Plasticky nám prostory města, přestavěného již barokně, představuje Langweilův model,¹⁴ na kterém jsou nejen všechny podstatné detaily fasád domů, ale i stromy. Dobu nedávnou připomínají detailní kresby pražských ulic a náměstí od kreslířů 18. a

19. století a konečně bezvýhradně přesné dagerotypy a fotografie od poloviny 19. století.¹⁵ Vzhledem k tomu, že v tísní a stínu staroměstských domů byla pro zahrady životně důležitá voda, která musela být přiváděna potrubím z vodárny u mlýnů poblíž Staroměstské mostecké věže, jsou cenným vodítkem při hledání staroměstských zahrad také plány vodovodů, dochované dokonce až ze 17. a 18. století.¹⁶ V zahradách, které měly fontánu nebo alespoň piscinu, se umění zahradní spojovalo s architekturou a sochařstvím v míře nejkrásnější.¹⁷

Vyhodnocení těchto podkladů a současného stavu a jejich srovnání nám umožňuje sledovat proměny staroměstských zahradních úprav a podniknout malou procházku po starých zahradách a hřbitůvcích i pod pozdějšími empírovými alejemi na zasypávaných příkopech opevnění a na novém nábreží. Mnohé zanikly. Většina těch, které se na Starém Městě v torzech nacházejí, čekají na pozdvižení.

Rajský dvůr býv. kláštera dominikánů (snímek J. Janatková)

Hlavními dominantami půdorysu i panoramatických reliéfů středověkého města byly kostely a kláštery, jejichž umístění bylo zvláště vyměřeno a významově i funkčně vyváжено. Na půdě, která k nim bezprostředně náležela, se nejméně projevovala prostorová tíseň stále hustěji zastavovaného sídliště. Půda věnovaná jednou církevní instituci byla vydělena právně i fakticky z ostatních dispozičních ploch¹⁸ a nesměla být pak již věnována jiným účelům.¹⁹

Zahrady klášterů františkánských, klarisek, křižovníků a augustiniánů, jejichž řády především přinesly do Prahy novou kulturu obrozeného středověku právě v době konstituování Starého Města, proto také nejdéle odolávaly nejen stavební horečce 14. století, ale jistá úcta před dávnými zvyklostmi i normami je chránila i po reformách josefínských.

Původní rozsah kláštera Anežského byl pravděpodobně nemenší, než dosud vzácně v dimenzích starého založení trvající novoměstský areál Emauz.

Nejméně dvě třetiny někdejšího rozsahu dvorů a zahrad Anežského kláštera dosud zbývají při budovách, které nyní náležejí Národní galerii. Zahradní rozdělení ploch zde trvá v podobě známé již od 18. století. Záhony kolem zastřešené studny (nalezené a obnovené v posledních letech) a řadu stromů měl klášter ve velké, dnes až na jeden strom zcela pusté ohradě na západě. Upravena byla tehdy i vnitřní rajská zahrada. Mohutné stromy stály při gotických operacích presbyteria sv. Salvátora.

Nejkrásnější část zahrad anežského areálu byla mezi jižní ohradní zdí a oběma klášterními kostely. J. D. Huber tu kreslí dokonce geometrické ornamenty, souměrné voluty, kruhy a elipsy, v tísní Starého Města vzhledem k možnostem schematického podání zcela výjimečné. Jüttnerův plán zaznamenává západní dvůr již pustý a rozdělený – vedl tudy veřejný průchod od sv. Haštala na nábreží. Na začátku 19. století byla udržována jen druhá, vnější rajská zahrada od kostelních presbyterií na jih.

V návaznosti na probíhající rehabilitaci budov se doufejme jistě uskuteční obnova zahrad, jejichž prostory jsou zachovány.

Na zahradu františkánů navazovala kdysi přímo farská zahrada u sv. Haštala, oddělená později křivolakými uličkami Anežskou a Řásnovkou. Z ní zůstala ještě v době Langweilově zahrada s přirozenými vlnovkami cest. Obklopovala domy čp. 788 a 789/I. Její zdi členily arkády a niky pro branky. Přirozených dispozic prostorových v okolí tohoto kostela lze v budoucnu využít pro nové zahradní úpravy, které by zlepšily životní podmínky v této části Starého Města se zachovanou středověkou uliční strukturou.

Sousední klášterní areál, kde byli dříve usazení čeští bratři a potom ještě v renesanční stavbě z počátku 17. století řád milosrdných bratří u sv. Šimona a Judy, měl dvě zahrady. Jednu uprostřed nemocničních budov na východ od kostela a větší, obracející se na severu k vltavskému břehu. Obě měly uprostřed pravoúhlé dispozice kašnu. Zde historie právě ustupuje přestavbě města. Bez zahradních úprav však ani tato zástavba nemusí zůstat, vnitroblokové prostory pro ně nabízejí mnoho příležitostí.

Nedaleko odtud při nábreží byl také augustiniánský klášter s kostelem sv. Kříže Většího, založený roku 1256 Přemyslem Otakarem II. Klášter náležel v letech 1628 až 1783 cyriakům. Tehdy byla i jeho zahrada naplněna stromovým, keři a záhony kolem roztodivných cestiček, teprve v 19. století geometrizovaných. Klášter byl částečně

Zahradní plochy a stromořadí podle grafického listu tzv. Stablního katastru z roku 1840
(snímek J. Janatková)

zbořen již před rokem 1890, celý blok konventu i se zahradou a okolními domy pak při „asanaci“ Josefova.

Blízký pavlánský kostel sv. Salvátora měl zase rajskou zahradu s cisternou na západě a ještě v polovině 19. století alespoň u jižního průčelí tam, kde je dnes proslulá architektura Otakara Novotného, Štencův dům.

Uprostřed zeleně, vyrůstající na ohrazeném hřbitově, stával zde poblíž i kostel sv. Ducha. Poté, co zde bylo zrušeno pohřbívání, rozrostly se tu na krátkou dobu stromy, ale v 19. století již zase ustoupily; přesto jich několik zbylo při presbyteriu dodnes.

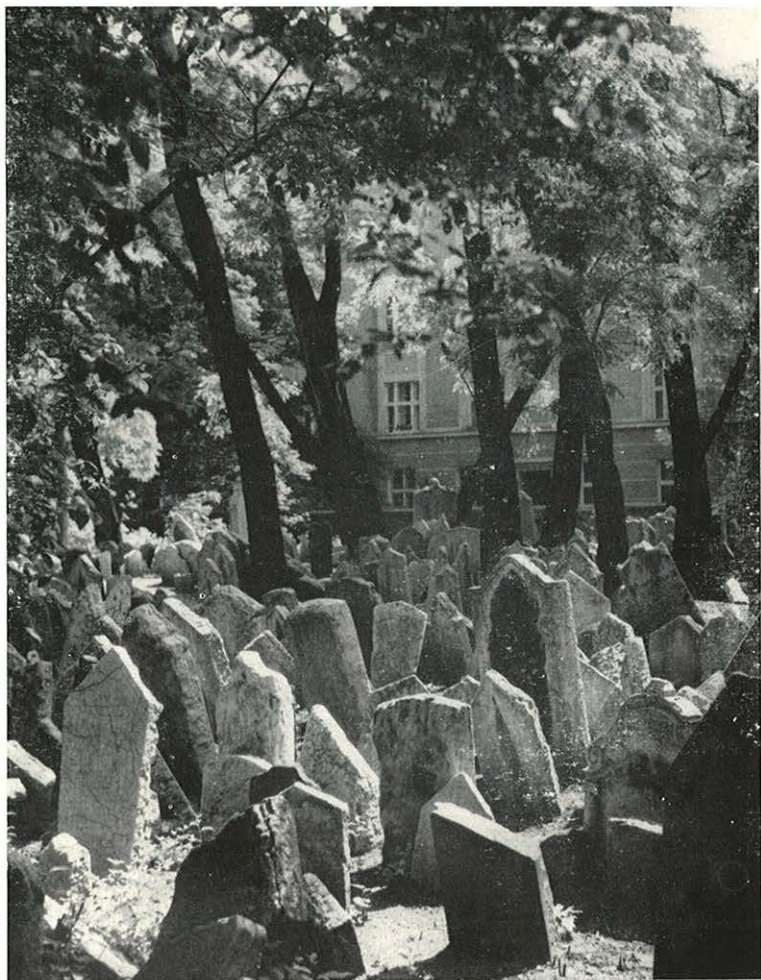
Za ohradní zdí starého židovského hřbitova²⁰ se touha po uchování památky zesnulých prolíná se starobylým zvykem uctívání stromu jako kultovního objektu. Tisíce náhrobků se tu od začátku pohřbívání v roce 1425 řadily a vrstvily vedle sebe i na sebe. Věk stromů na starém židovském hřbitově nepřesahuje sto let. O výměnu stromů se postaralo navážení nových vrstev (které skryly mnoho starších dřevěných a kamenných náhrobků) i koloběh nepřetržitého růstu a zániku vegetace. Stromů starších i mladých je tu stále dostatek. Několik mohutných starých akátů, i když to budou až následníci trnovníků, přivezených do Prahy v polovině 19. století, potom několik javorů klenů a přirozeně velmi vzrostlých jasanů je již nyní bohatě promícháno s mladšími dřevinami stejných i dalších druhů. Jejich koruny ukrývají tajemné lapidárium náhrobních stél a tvoří ze Starého židovského hřbitova největší, stejně jako v minulých dobách romantickou, přírodní oázu ve Starém Městě-Josefově.

Stará zahrada františkánského kláštera u sv. Jakuba měla po polovině 18. století vysoké stromoví kolem kostelního presbyteria a celého východního traktu konventních budov. V severní, rozšířené části záhony oboustranně lemovaly osovou cestu a při řeznických krámech, zaklíněných do zahrady, byly keře. Záhony tu byly ještě v první polovině 19. století, polovina oddělení mezi řeznickou budovou a zahradním domkem byla věnována stříhaným figurám plamínkového a křížového půdorysu. Vlastní klášterní zahrada začínala stromy tam, kde je dnes přilepen k presbyteriu kostela přístavek dílen. Ve střední části za kaplí (dnes sakristií) byla malá ozdobná zahrádka s empírovými obdélníky a úhelníky trávníků a za konventním domem a příčným pavilónem přecházely pravidelné užitkové záhony severně k masnému trhu do oblých tvarů hlavní ozdobné části zahrady, vrcholící kašnou před severní zdí. Sousední klášterní zahradě se v malém chtěla přiblížit zahrádka při čp. 678/I, založená na středovém oválu.

Dávno je pustá rajská zahrada u někdejšího konventu sester řehole sv. Dominika s gotickým kostelem sv. Anny, pod jehož podlahou jsou základy románské rotundy sv. Vavřince a templářské komendy. Barokní přestavba v roce 1676 nedávala dost místa pro stromy, rajská zahrada však byla zničena až po zrušení kláštera, využitého od roku 1795 Janem Ferdinandem Schönfeldem jako litografická tiskárna. Tehdy byl veden dvory veřejný průchod. Pokus o obnovení rajské zahrady v prvním nádvoří je věrně zaznamenán Langweilem, který začal práce na svém modelu po propuštění právě ze Schönfeldovy tiskárny, ve 20. letech zastavené. Dnes trčí uprostřed barokních budov kláštera jediný v pravém slova smyslu tovární komín na Starém Městě.

Rehabilitace konventních budov, kostela a pochopitelně i zahradních úprav se již dlouho připravuje.

V místech dnešního komplexu Klementina bylo od roku 1232 sídlo dominikánů

Starý židovský hřbitov (snímek Z. M. Zenger)

u sv. Klimenta. Tehdy ještě nebyl jejich areál ucelený, procházely jím tři uličky dokonce s měštanskými domy a zahrádkami.

Na tradici vysokého teologického učení, které zde bylo založeno v roce 1366, navázali v polovině 16. století jezuité. V letech 1653–1770 zde zbudovali mohutný komplex budov s pěti dvory a zahradami.

Na barokní rytině Klementina z roku 1750 vidíme na křížovém dvoře kolem fontány záhon sledující obdélný půdorys ambitů, hospodářský dvůr je snad zatravněn, v průchozím západním dvoře při kostele sv. Salvátora jsou vyznačeny jen cesty. Zato opravdová zahrada, ohrazená girlandovou, pilířky a koulemi architektonicky členěnou zídkou, je na jihovýchodním, největším dvoře. Zahradní úprava je v současné době pouze na západním průchozím nádvoří. V trávníku, který doplňuje tisové keře, stojí socha Pražského studenta z roku 1848. Namísto podobného parčíku na jihovýchodním nádvoří stojí od roku 1930 budova katalogu. Uprostřed hospodářského dvora jsou alespoň dva stromy – moruše.

Kostel křižovníků sv. Františka Serafinského skrývá ne jak bychom očekávali v zahradě, ale pod barokní stavbou od Jeana Matheye podzemní grotto s umělými krápníky, upravenou z původně raně gotického kostela sv. Ducha. Po přestavbě korventních budov na začátku 19. století podle Antonína Sakaře připomíná rajskou zahradu kláštera jeden z nejstarších stromů Starého Města, pohledům kolemjdoucích zcela skrytá, k osmdesátým letům se blížící lípa uprostřed klášterního dvora.

Představu o podobě středověkých hřbitůvků, dožívajících v barokním městě, dává kresba Betlémské kaple, založené roku 1391, od J. Groha, překreslená Karlem Maixnerem. Na půdorysu segmentu, ohraničeného zdí s věžičkou v nároží a s vlastní brankou, jsou mezi hroby keře a stromy jistě jen zřídka dosahující většího stáří. Oživují suchopár, dávají lidem odpočínutí a stavbám měřítko i barevný odraz.

Stromy byly zřejmě vždy na hřbitůvku kolem rotundy sv. Kříže. Jsou dobře patrné již na Sadelerově prospektu z roku 1606. Také Langweilův model tu ukazuje stromy, z nichž jeden převyšoval okolní stavby. Byl zřejmě předchůdcem staletého jilmu, který musel být v roce 1977 odstraněn, neboť podlehl zhoubné chorobě jilmů — grafiose.²¹

Na fotografii Františka Fridricha z roku 1864 má zahrádka v rozvalinách zídku a je staveništěm pro opravu těžce poškozené rotundy. Dnes chrání tento rohový zelený kout, hodně ochuzený stejně jako okolní vyschlé ulice ztrátou mohutného jilmu, který byl ve věku 105 let zřejmě nejstarším stromem Starého Města, krásná mříž, vykováná podle návrhu Josefa Mánesa.

U kostela sv. Michala asi stromy nebyvaly. Na Huberově plánu z roku 1769 je před jižním vstupem do kostela znázorněn trávník tam, kde dnes pustým dvorem projíždějí těžká nákladní auta mezi Michalskou a Melantrichovou ulicí.

Staré domy se proměňují s každou opravou, pod make-upem frontonů mizí vrásky času, jejich fasády se proměňovaly jako hadí kůže, nejednou dokonce byly vystavěny znovu z popela sešlosti nebo požáru, jak věčný Fénix. Jejich kamenné základy jsou proto symbolem setrvalého času.

Stromy rostoucí či usychající v domovních dvorech a zahrádkách jsou lidem naproti tomu symbolem života a jeho poznání, přirozeným obrazem posloupnosti generací. Stromy mezi zdmi staroměstských domů se málo podobají šlechtěným druhům v malostranských zahradách a jejich věk zřídka přesahuje průměrnou dobu lidského. Valnou většinu nynějších stromů uvnitř domovních bloků na Starém Městě nikdo nezářel, neboť vyrostly ze semen svých předchůdců. Také v tomto podobenství lidského života a v tom, že trpělivě připomínají předchozí sice drobné a jednoduché, ale pečlivě ošetřované zahradní plošky a drží místo jejich příštím nástupcům, je jejich cena.

Dva staroměstské domy se jmenují U zlatého stromu. Na balkónu renesančního domu čp. 729/I v Dlouhé ulici je znamení z roku 1608 s reliéfem stromu. Dům patřil rodině Krocínů z Drahobejle. U tohoto domu samozřejmě nechyběla zahrada, jejíž malý zbytek ještě dokládají plány z poloviny 19. století. U zlatého stromu se nazývá také dům čp. 187/I v Karlově ulici, který byl rovněž renesanční. Ačkoliv neměl podle starých map zřejmě vlastní zahradu, přiléhá v zadní části k čp. 188/I, jehož někdejší zahrada, oživující prostor Anenského náměstí, byla v letech 1607–1612 v držení slavného hvězdáře Jana Keplera. Ten ovšem náležel k lidem, kteří uměli ocenit a pochopit nejen vnější znaky, ale i hluboký smysl a řád přírody.

Původně gotické domy, jmenované U tří lip (čp. 7/I na Malém náměstí) a U zelené lípy (čp. 472/I v Melantrichově ulici) jsou stísněny v místech nejhustší zástavby Starého Města a těžko dnes můžeme věřit, že jejich pojmenování vyjadřovalo více než přání.

Ještě nedávno byla pěkná zahrada za čp. 445/I, tzv. Míčovnou, Bálovým či Benedovským domem mezi Jilskou a Vejvodovou ulicí. Nejdříve byla zahrada užívána sedleckými opaty a pak možná i seminaristy cisterckého kláštera Oseckého, kteří sídlili v sousedním domě čp. 447/I. V 17. a 18. století byla tato zahrada ovšem vítaným oživením města, kde se konaly plesové zábavy, při nichž se podle italských a francouzských zvyků také pořádaly míčové hry. Připomenutím toho jsou vyobrazení pálek na průčelí z roku 1675 a na dveřích dvorního křídla, datovaných roku 1787. Dnešní sportoviště jsou nepředstavitelná bez trávy, stromů, živých plotů. I kdysi byl jistě příjemný pohled do zahrady, mající vysokou zeď, členěnou arkádami a výklenky, ať již stavěnými pro zábavu nebo rozjímání seminaristů. Stromům tu ale zhoršila život nástavba domovních křídel roku 1868, až pak v letech třicátých našeho století vše mimo paměti zmizelo v nepěkné přístavbě. Proto se počítá v prognóze regenerace Starého Města s obnovou této malé zahrady.

Zahrady patřily samozřejmě k přepychu těžko dostupnému běžným poměrům majitelů obyčejných domů Starého Města. Magnáti barokní doby zakládali zahrady na zdravějším, členitějším svahu malostranského břehu Vltavy.

Ve jménu ideálů novověku, překonávajících konečně přes tisíc let staré mety antiky, jsou zde v baroku zakládány v rovině, ale zejména na svazích plošně sice nikterak rozsáhlé, ale nádherně modelované palácové zahrady, jejichž italský a francouzský vzor spojily a modifikovaly zdejší podmínky ve specifický slohový projev. Architekti a sochaři dosáhli zde neobyčejných výsledků. Velmi dobře to vidíme na Langweilově modelu, zachycujícím doznívání jejich slávy, ovlivněné u nás nástupem volných přírodních úprav koncem 18. a začátkem 19. století.

Nevysoké ještě domy a paláce mohly hostit stromy, keře a popínavé růže nebo víno ve dvorech takových dimenzí, jako je např. jeden z posledních zachovaných rokokových paláců staroměstských – čp. 208/I v bývalé Poštovské, nyní ulici Karoliny Světlé. Úvodem k portiku J. J. Wircha jsou dodnes stromy na prvním nádvoří i přesto, že je zacloněno od nábřeží klasicistní přístavbou z první poloviny 19. století. Na druhém, vnitřním dvoře tohoto paláce, jmenovaného po svém stavebníku Pachtovi z Rájova, je dosud kašna. Voda byla samozřejmě nejen zdobným prvkem, ale také životní podmínkou každé zahrady.

Nepřiliš upravenou zahradu se škumpovými keři, břízou i bazénkem najdeme před budovou Náprstkova národopisného muzea u Betlémského náměstí. Přesto je tu prostor výjimečně větší než v 19. století, kdy byl dům čp. 269/I zvaný u Halánků v majetku cestovatele Vojty Náprstka. Zahrádku měl ovšem tento dům již v 17. století, kdy tu bydlil osvěcenský primátor Václav Krocín, který nechal postavit na Staroměstském náměstí proslulou kašnu s Neptunem.

Představu o podobě barokních zahrad staroměstských, o jejich architektuře umocňující krásu přírody nám podává torzo zahrady Šrámkova či Manhartova domu U koz, čp. 595/I. – mezi Celetnou a Štupartskou ulicí. V nynějších rozměrech prostoru, zacloněného kdysi ještě na severu dokonce čp. 647/I. (zbouraným při asanaci ulice) vyvinul tu barokní architekt zahradní architekturu umělé krásy. Dům byl postaven roku 1700,

kolem roku 1736 se v něm konaly koncerty a hrálo divadlo. V zahradě se potom v padesátých a šedesátých letech 18. století učili studenti piaristické koleje, jejímž prefektem byl Gelasius Dobner. Lze věřit, že tato jedinečná památka bude brzy rehabilitována nejen stavebně, ale i zahradně.

Zbytky zahrad, které měly ještě v 18. a 19. století domy čp. 758, 785, 784, 780 a další v bloku ohraničeném na severu Řásnovkou, jsou signovány na tomto místě dosud volným prostorem a u čp. 780 a bývalého 784/I. krásnými javory, jasany a akáty, rostoucími však dnes bez podnože zahradních úprav. Podle dobových plánů nepostrádaly zahrady vypsaných domů zdobnou architekturou. Začátkem 19. století však začal zdejší prostor zarůstat utilitárními stavbami.

Na jiných místech, kde byly dříve zahrady a zahrádky, třeba i tak pěkné jako u čp. 287/I. v bloku sousedícím s Pachtovským palácem, nenalezneme už ani arkády portiku domu, ani kašnu a stromy, ani keře kolem ní. Tato zahrada do roku 1888 připomínala někdejší dvůr zbraslavských opatů s románským kostelem sv. Ondřeje. Strojní průmyslovka, která je tu od roku 1890, nemá škole odpovídající zázemí.

Nad mapami a modelem z 19. století můžeme jenom vzpomínat na pěkné zahrady mezi domy čp. 293 až 299/I. v Konviktské ulici, nebo mezi domy čp. 303 až 307/I. v ulici Benediktské.

Vysoké stromy byly též uvnitř bloku mezi Dušní a Kozí, jak to ukazuje J. D. Huber. Také jim se ale začaly v 19. století zhoršovat podmínky pro život. Pěkná zahrada byla v 18., ne již 19. století mezi křídly domu čp. 889/I, tam, kde křesťanské domy dělily obě části ghetta. Nové zájmy a možnosti 19. století se projeví třeba i tak, že uvnitř bloku mezi Dušní, Kozí a U milosrdných byl postaven na jedné ze zahrad skleník, poněkud bezohledně rušící barokní koncept architektury. Uvidíme ho však jedině na Langweilově modelu. Zmizel stejně jako popsané zahrady při tzv. „asanaci“ tj. ozdravění Starého Města a Josefova. Tehdy byly zbourány nejen renesanční a barokní domy mnohde bizarně seskupené, ale také zničeny a zastavěny zahrady těchto domů i velký pás zahrad oddělující Josefov od Starého Města (např. u čp. 121 a 123/V u Staré školy, za čp. 935 a 934), rajská zahrada u sv. Mikuláše, u sv. Kříže Většího, u sv. Salvátora, hřbitůvek u sv. Valentina ap.

„Asanace“ ovšem nebyla jedinou pohromou pro všechny ty drobné prostory krásy a života uprostřed kamenných domů. Vzpomněli jsme již oněch utilitaristických tendencí, které znamenaly v průběhu 19. století zánik většiny renesančních a barokních zahrad a zahrádek Starého Města. Nejnepříznivější důsledky měla nová zástavba v místech někdejších gotických hradeb, které připomínají např. jméno ulice Hradební, paralelní s Revoluční třídou, podél východního parkánu, nebo fragmenty zdiva a základů v domech mezi ulicemi Národní, 28. října a Rytířskou, např. v čp. 409/I. Zde na miniaturním dvorku zůstalo vedle zbytků hradební zdi i něco trávy, plevele a náletového křoví.

Zahrady domů a paláců při hradbách nemohly nahradit ani tzv. Staré a Nové aleje Na příkopech a na Národní třídě. Zahrady, které ukazuje roku 1769 Huber při nynější Revoluční třídě, jsou již na plánech z 19. století holými dvorky.

Jistě daleko nejkrásnější palácové zahrady byly v okolí Prašné brány. Zahrada bývalého Královského dvora, pak arcibiskupského semináře (severně od Prašné brány) je na pohledu J. D. Hubera upravena ve čtvercích kolem střední cestičky, paralelní

Zahradní plochy a stromořadí podle Jüttnerova plánu v letech 1811–1816 (snímek J. Janatková)

se zdí bývalých hradeb. Uvnitř dvora je stromová skupina a rozlehlý prostor nepostrádá ani drobnou architekturu. Severní křídlo má otevřené arkády v parteru. Na fotografii Antonína Grolla z roku 1856 jsou již u Prašné brány jen domy a dlažba. Z bývalého Královského dvora se v 19. století stalo pusté kasárenské cvičiště. Na přelomu století a v příštích letech pak byl tento prostor velmi důkladně zastavěn.

Jihozápadně od Prašné brány měly své zahrady další velké paláce: čp. 587/I. Mincovna, známá zde od roku 1420, obnovená roku 1539 a do dnešní podoby postavená roku 1759 hrabětem Pachtou. Od roku 1783 zde bylo vojenské velitelství Prahy. Na Jüttnerově plánu je zahrada dělena, na Langweilově modelu zde vidíme již scelenou zahradu, ve které cestičky meandrují kolem košatých stromů. Na sousedním čp. 586 (kdysi semináři cisterciáckého řádu) jsou dřevěné žebřiny na popínavé růže. Do zahrady je ze strany Příkopů vklíněn (uprostřed) jen palác čp. 584/I – postavený pro preláta sedleckého kláštera.

Ze strany Ovocného trhu měl pachtovský palác také v čestném dvoře vysoké stromy a kašnu uvnitř i navenek obrácenou mezi bránami do ulic.

Není to ještě dlouho, co byla Na příkopech zbořena sala terrena zahrady Kolovratského paláce (pobočná budova Tylova divadla) čp. 579/I, který byl postaven snad podle projektu G. D. Orsiho roku 1697. V té době byla asi založena i jeho zahrada, zanikající až v minulém století. Ve třicátých letech 19. století měla ještě krásný centrální koncept s podélnou osou mezi křížem cest a čtyř stromů napřímenou od zadního portiku paláce k nice saly terreny. Kašna byla před hlavní fasádou paláce na Ovocném trhu.

Příjemnost prostoru Staroměstského náměstí v 18. století dýchá z kresby Leopolda Paucherta z roku 1790. Byl tu tehdy nejen mariánský sloup a krásná Krocínova kašna, ale také řada stromů při strážnici, kterou lemují na Jüttnerově plánu a ještě i na Langweilově modelu a též na grafických listech stabilního katastru z roku 1840. Zmizely však ještě dříve než strážnice.

Od 500. výročí upálení M. J. Husa, které připadlo na rok 1915, je na Staroměstském náměstí jeho příliš rozložitý pomník od sochaře Ladislava Šalouna.

Hlavnímu křídlu radnice, v roce 1945 vypálenému, dodnes drží místo trávník s několika stromy a keři, lemovaný živým plotem. Částečně však tuto travnatou plochu zabírá provizorní zastřešené pódium pro příležitostná kulturní vystoupení.

Teprve po více než čtyřech stech letech od založení Nového Města se z překážky, která oddělovala Staré a Nové Město stala spojnice.²² Na části prázdného obdélníkového prostoru mezi Starým a Novým Městem, odpovídající dnešní Národní třídě, je ještě na Sadelerově prospektu z roku 1606 zřetelný příkopek připomínající, že tu býval hluboký pevnostní příkop. Bohatství stromův zato Sadelerův prospekt ukazuje v zahradách na východ i na západ od kostela sv. Štěpána Menšího, na nábreží i za domy na Národní třídě, která se tehdy ještě nemohla jmenovat Nové aleje. Tak se jí začalo říkat až po zasypání příkopu v roce 1781, kdy zde byly vysázeny kaštanové, správně jírovcové aleje, doplněné mramorovými lavičkami²³ a později v roce 1791 klasicistními kamennými kašnami na koncích.

Tři či čtyři řady stromů v místech nynější ulice Na příkopě, kde byl příkop zasypán v roce 1760, jsou patrné již na Huberově plánu z roku 1769. Tehdy ještě i Prašná brána stála v zahradách, neboť blok domů mezi Havířskou a Celetnou ulicí nebyl ještě

v jihovýchodní polovině naplněn. Alej stromů se stříhanými oblými korunami, mezi nimiž lze u Prašné brány postřehnout břevna, ke kterým se přivazovali koně (asi tu byl jakýsi příjemný předehůdce dnešních parkovacích ploch), ukazuje ještě i o něco pozdější kresba Filipa a Františka Hegerů z roku 1792. Také přímo u Prašné brány byly stromy.

Potřeba alejí nebyla cítěna v místech nynější Revoluční třídy, protože v místech přibližně za dnešním obchodním domem Kotva byla rozlehlá zahrada kláštera sv. Benedikta a pozdější premonstrátské koleje. Ještě v 18. a 19. století lemovaly jmenovanou Revoluční třídu stromy této zahrady a zahrad dalších domů s výjimkou domu čp. 693/I. Později vysázené Nové aleje na dnešní Národní třídě také o něco déle vydržely. Dvě řady stromů od Voršílské ulice po Jungmannovo náměstí vidíme ještě na Jüttnerově plánu z let 1811–1816, zatímco ulice Na příkopě je již prázdná. Zvýšený provoz však záhy vymýtil i baronem Wimmerem založené Nové aleje. Stalo se tak po zřízení Řetězového mostu²⁴ v letech 1839–1841 a výstavbě nového nábreží, na které se pod koruny náhradou vysázené řady kaštanů (opět správně jirovců) na tehdejším Rudolfově, dnes Alšově nábreží, také přeneslo zdejší korzo.

Město, které se ve svých počátcích vinulo k řece, protože potřebovalo její životadárnou vodu i úrodnou prst jejích břehů, se postupně stále více zvedalo nad hladinu. Pro občasně vrtochy ji stále více spoutávalo a zpevňovalo její původně měkké travnaté nábreží.

V 18. století mělo Staré Město ještě i přírodní ostrov, jehož proměny určovaly jen povodně. V 19. století z něj zbyl jen zahradně upravený ostrůvek kolem staroměstské Mostecké věže a budovy kláštera křižovníků čp. 191/I.

Náměstíčko, jehož krásy nejsou jenom vnější povahy, neboť na jedinečné staroměstské Mostecké věži vrcholí komplikovaná symbolika dvorského umění Václava IV. a Karla IV., zdobí socha Karla IV.²⁵ od drážďanského sochaře E. J. Höhnla. Byla důvodem k rozšíření nábreží směrem ke zmíněnému přírodnímu ostrovu. Kresba Vincence Morstadta z roku 1825²⁶ znázorňuje pod staroměstskou Mosteckou věží idylické zátíší se stromy a keři, odrážejícími se na pozadí starobylého zdiva pylonů, věže a mostních oblouků.

Na Langweilově modelu z roku 1830 je nad zachovaným obloukem Juditina mostu před klášterem křižovníckým jakoby visutá zahrádka se složitě uspořádanými geometrickými formacemi barokního původu a na zbytcích ostrůvku pod staroměstskou Mosteckou věží též pěkné geometrické rostlinné formace. Od roku 1840 začala stavba kvádrové stěny nábreží mezi Karlovým a Řetězovým mostem, na kterou navazovalo rozšíření nábreží a vytvoření náměstíčka pro umístění sochy Karla IV. při příležitosti 500. výročí založení Univerzity Karlovy, které připadlo na rok 1848. Ještě na fotografii Františka Fridricha z roku 1865 je kolem mříže tohoto novogotického pomníku udupaná, srovnaná zem a u zábradlí s výhledem na oblouk Juditina mostu pod křižovníckým klášterem zatím malé stromky.

Dnes je ve zpevněné ploše Křižovníckého náměstí jen chudá, přes léto květinami vysazovaná ploška mezi pomníkem a zábradlím terasy s výhledem na řeku, protější zelené malostranské břehy i celou Malou Stranu. Úzký proužek trávníku je také při staroměstské Mostecké věži, dnes je však založený všelijakým stavebním materiálem k opravě staroměstské Mostecké věže.

Vincenc Morstadt viděl zřejmě skutečnost růžověji, když nové pražské nábreží vymaloval v roce 1845 – tedy čtyři roky po jeho postavení – útěšně naplněné vegetací parčíku kolem pomníku císaře Františka I., tzv. Krannerovy fontány Hold českých stavů²⁷ z let 1844–1846 na Františkově, dnes Smetanově nábreží. Pozdější fotografie tohoto parčíku od Františka Fridricha z roku 1868 je samozřejmě pravdivá. Je na ní patrný úzký lem trávníku kolem fontány, zatímco meandr plošiny, nasýpané do výše nábreží i umělé svahy, kterými přechází na úroveň Divadelní ulice, zdobí stromové, keře a trávník podobně jako dnes. Pravděpodobně z období, kdy byly také na Karlově náměstí vysazovány akáty při jeho thomayerovské úpravě, je přibližně devadesát let starý jerlín v severním rohu parčíku.

Při zřizování pomníku se pamatovalo také na výsadbu stromořadí na Františkově (dnes Smetanově) nábreží. Po zřízení zábradlí a položení dlažby byly v linii celé západní strany nábreží vysázeny akáty.²⁸

V téže době (1865) již také řada jirovců v parku na Rudolfově (nyní Alšově) nábreží, vysázených (hustě v rytmu jeden a půl pole zábradlí) náhradou za zrušené Nové aleje, korunovala a alespoň poněkud harmonizovala břeh zazděného těla Vltavy.

Tvrdá zima v roce 1928–1929 zahubila nejen akáty na bývalém Františkově a jirovce na Rudolfově nábreží, dnes Smetanově a Alšově, ale i přibližně 8000 stromů a dvakrát tolik keřů v pražských veřejných zahradách a parcích.²⁹

Od té doby již štěstí nově vysazovaným stromům na nábreží a v ulicích nikdy moc nepřálo.

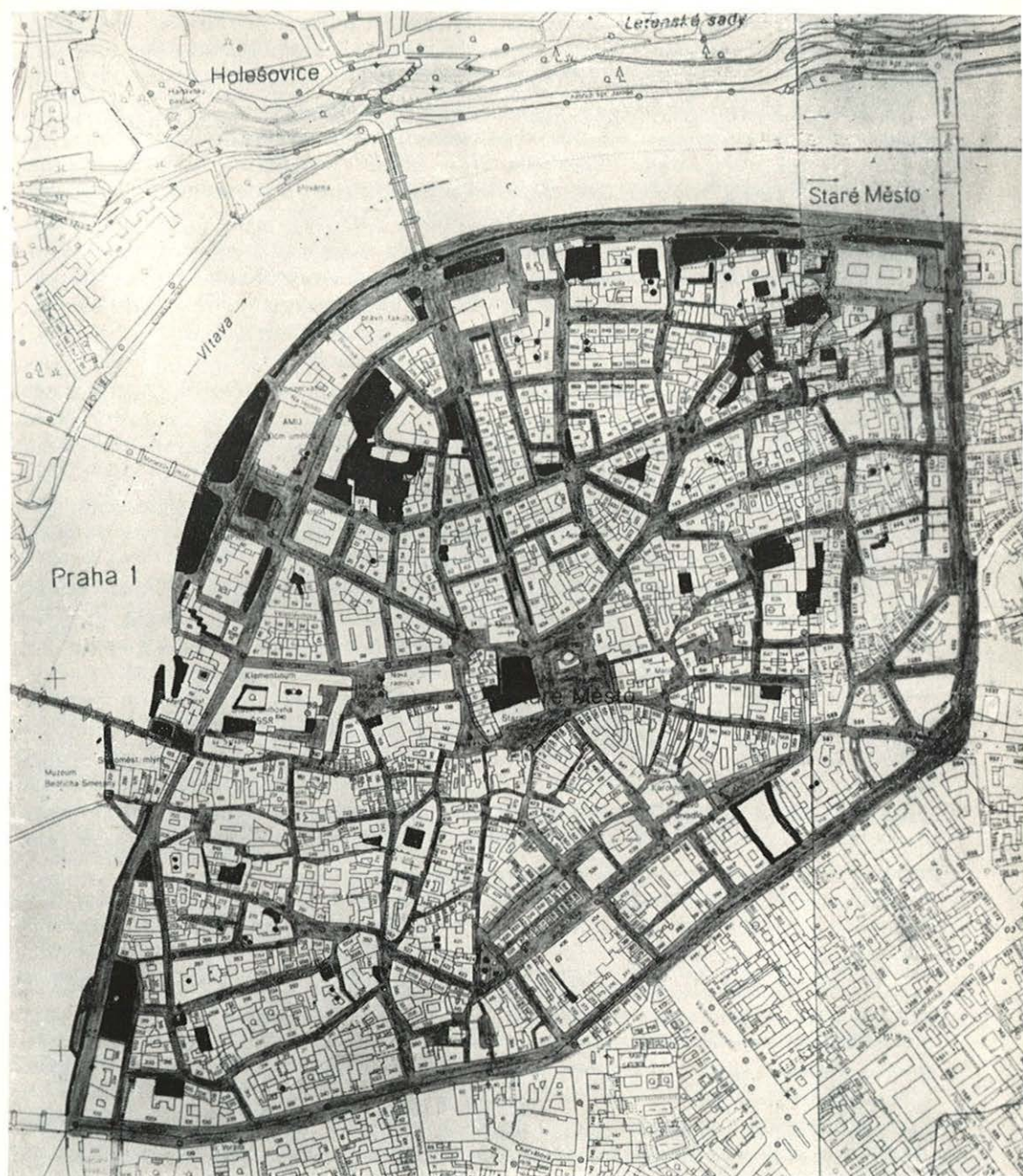
Dvojí škodu znamenalo jistě odstranění jilmů v Pařížské ulici v roce 1977, kterým se rovněž nevyhnula zhoubná grafiosa. Dvojí škodu proto, že musely být odstraněny dospělé stromy a potom, že to byly jilmy, do Pařížské ulice tak přiléhavě vybrané, neboť ve Francii, která je kolébkou alejí, byly jilmy velmi oblíbené. Mladým lípám, které byly v Pařížské ulici vysázeny, bude řadu let trvat, než dosáhnou vzrůstu odstraněných jilmů.

Relativně starší stromy dnes ve stromořadí Starého Města najdeme snad jedině na Alšově a Dvořákově nábreží. Na nábreží Na Františku tvoří řady po obou stranách nábrežní komunikace převážně mladé lípy. Na Smetanově nábreží je jedna řada mladých lip. Jejich migrace v posledních letech stále více stoupá. Životně důležitý fotosyntetický a transpirační proces mezi sluncem, vzduchem a listy stromů tlumí zplodiny nepřetržitých řad automobilových koní naší doby. Vodu z kořenových buněk neúprosně vysává každoročně v zimě zvyšovaná koncentrace solného roztoku v půdě.

Brání tomu, aby mladé stromky vyrostly, spojily své koruny a objaly nábreží, ulice i ty, kteří po nich denně putují.

Kolem dokola jsme prošli Starým Městem a jeho bývalými klášterními a farními zahradami, hřbitůvky i stále zeleným a romantickým židovským hřbitovem, zahrádkami domů i paláců, alejemi v ulicích i na nábrežích. Navštívili jsme i ty zaniklé i ty alespoň plošně zachované. Zašli jsme také někdy do Nového Města, na Hradčany a Malou Stranu, do vzdálenějších částí jsme se již nedostali.

V této souvislosti je snad dlužno podotknout, že sledování rozsahu a změn v plošném i výrazovém zastoupení zahrad v rozmezí celé středověké rozlohy, kterou si Praha až do poloviny 19. století zachovala, či dokonce celého dnešního území Prahy by jistě mnohonásobně přesáhlo proporce tohoto článku. Také jeho zvládnutí potřebuje svůj čas.

Současný stav zeleně na Starém Městě pražském (kresba M. Kruml, snímek J. Janatková)

Všechny svým způsobem specifické části Prahy, ať už Staré Město s jeho středověce omezenými plochami, Malá Strana s malebnými zahradami terasovými, nebo třeba Smíchov se zahradou Kinských a Klamovkou či Košíře s Cibulkou, Břevnov s Markétskou klášterní zahradou, ale i zahradami usedlostí stejně jako Dejvice, Liboc s oborou Hvězda a Bubeneč s Královskou oborou, Trója se zahradou Trojského zámku a Libeň se zahradou zámku libeňského, Nové Město s rozsáhlými klášterními zahradami Na Slovanech, Kateřinskou, Alžbětinek, ale i Karlovým náměstím a Slovanským ostrovem, Vinohrady s Gröbovkou a Záběhlíci s parkem u zámku a mnohé z nově připojených obcí, třeba Vinoř se zámeckým parkem alejemi spojeným se satalickou bažantnicí, Koloděje se zámeckým parkem a oborou a také Královice s nádherným krajinným útvarem – lesnatým kopcem s kostelem sv. Markéty a valy zaniklého hradiště i další nejmenované katastry si žádají samostatného hodnocení.

Kromě poznání pestrosti skladby, rozmístění a utváření celé škály druhů přírodních prostorů, více či méně intenzivně zahradně upravených do rozličných vývojových typů, by nám z tohoto komplexního hodnocení vyplynuly mnohé širší souvislosti.

Velmi zajímavý je např. kontrast v úpravách staroměstských zahradních prostorů a zahrad malostranských v době baroka, kdy na Malé Straně vznikají architektonicky náročné terasové zahrady s bohatou výtvarnou výzdobou, zatímco v zahradách staroměstských se baroko pochopitelně také projevilo, ale zdaleka nedosáhlo a ani dosáhnout nemohlo té složitosti a úrovně zahrad malostranských.

Daleko zásadnější vliv měl na Staré Město nástup tzv. přírodně krajinářského parku. Módnost, která rozšíření tohoto nového zahradního směru koncem 18. století a v našich zemích zejména ve století 19. provázela, způsobila některé komplikace v jeho hodnocení, a to v kladném i záporném slova smyslu i v jeho použití.

Kupř. v Košířích pasovským biskupem – knížetem Leopoldem Thunem roku 1817 založený park Cibulka u stejnojmenné usedlosti je důstojným reprezentantem³⁰ (odhlédaje od některých pozdějších nevhodných zásahů) jednoho z typů přírodně krajinářského parku v angličtině zvaného Ornamented Farm, u nás více známého pod francouzským označením Ferme ornée. V porovnání s ním tzv. „zpřírodňování“ jednoduchých, charakteristických zahradních úprav, aplikované na malých sevřených staroměstských plochách pochopitelně nebylo šťastné.

Situace je ve Starém Městě samozřejmě jiná než v částech Prahy s volnější zástavbou a s rozsáhlejšími zahradními či parkovými prostorami i širšími ulicemi, daleko vhodnějšími pro stromořadí.

Předchozí, byť ne zcela vyčerpávající vyhodnocení staroměstských přírodních prostorů je důkazem toho, jak důležité je čas od času zřetelně konfrontovat poměr, a to kvantitativní i kvalitativní, mezi stavbami a jejich přírodními zázemími. Důležité proto, abychom snad časem, pod vlivem nynější nekultivovanosti zahradních ploch a někdy i jejich dočasným nesprávným využitím nepodlehli dojmu, že v kamenném Starém Městě moc zahrad nebylo, či dokonce že sem ani nepatří. Byly zde i se svými „stromy života“ a keři růžovými i vinnými a praménky vody. Měli bychom jim proto vrátit jejich dobrodružný zelený háv, pod kterým se skrývá ono tajemství, jak uvést život člověka v harmonii.

Poznámky

- ¹ Zmínky o ráji se počínají Gen. 2, 8 a 10; o keři vyznačujícím posvěcená místa – II. Mojž. 3, 2. Hojně frekventovaným symbolem byl ve starověku „strom života“; patriotická literatura, ukládající závazky a normy vzdělavcům, se při tom nejčastěji dovolávala Apokalypsy, např. Zj. 22, 2: „Uprostřed pak rynku jeho (Nového města – Města sestupujícího z Nebe) a z obou stran potoka bylo dřevo života, přinášející dvanáctero ovoce, na každý měsíc vydávající ovoce své a listí své ke zdraví národů.“ Ideální plán kláštera v St. Gallen, kde spíše než začínala, končila stará kultura, je údajně z 9. století. Je na něm vyznačena zahrada užitková a pak i zahrada s dekorativními prvky – vinnými stromky kolem symbolu onoho „dřeva života“.
- Běžné románské kláštery však měly dvory a okolí neupravené podobně jako vesnice. Ukazuje to Petauova rytina z roku 1612, reprodukcí starší miniatury (snad ještě karolinskou) kláštera Saint-Riquier (Somme) Bibl. Nationale, Paříž. Podobně též perokresba z doby kolem roku 820 v utrechtském žaltáři v knihovně utrechtské univerzity.
- ² Více o hradbách pražským měst viz Janská E., K výzkumu pražského opevnění, Staletá Praha VI, Praha 1973, s. 46–60.
- ³ Některé geometrické mody v půdorysu Starého Města postřehl Lorenc V., Nové Město pražské, Praha 1973, s. 47–50.
- ⁴ Fol. 25 r., 3. sv., či 134 v 2. sv. a fol. 119 v 1. sv. Bible Václava IV. (mezi 1390 až 1395, uložen v Rakouské národní knihovně, cod. 2759:64, publ. Krása J., Rukopisy Václava IV., Praha 1971). Do jisté míry realistické vyobrazení města v našem umění je pak teprve na deskách oltáře velmistra křižovníků Mikuláše Puchera, z roku 1482 – v expozici Národní galerie.
- ⁵ Dat. 26. 1. 1347, Monumenta hist. Univ. Pragen. I., 223, R 219.
- ⁶ Dat. 8. 3. 1348, Čelakovský J., Privilegia civitatum pragensium, Privilegia města pražských č. 49, s. 79 ad. Praha 1886. Lorenc V., Nové Město pražské, Praha 1973.
- ⁷ O zahradách Nového Města podrobněji pojednává studie Boženy Pavelkové-Hošťálkové: Zahrady, vinice a rybníky v době Karla IV., ve Sborníku Staletá Praha IX, 1979, s. 174–188.
- ⁸ Královská zahrada byla na severní straně Jeleního příkopu založena v letech 1534–1536 Italy Francescem a Giovannim Spatiem. Ferdinand I. jevil o její budování neobyčejný zájem. Teige, J., Příspěvky k dějinám pražských zahrad, Praha 1970. Přehlednou informaci o počátcích zakládání i dalším postupu viz Procházka, V., Zahrady Pražského hradu, Praha 1976.
- ⁹ Andreae Johann Valentin, Reipublicae Christianopolitanae Descriptio, Strassburg 1619, kap. 7 Popis města a kap. 23 Obdělí.
- ¹⁰ Tzv. Sadelerův prospekt Filipa van den Bosche z roku 1606, ryl Jan Wechter.
- ¹¹ Tzv. Huberův plán Prahy, tušová kresba orthografického nárysu Prahy z roku 1769.
- ¹² Kuchař, K., Plán Starého a Židovského Města pražského z doby okolo roku 1650, Praha 1971.
- ¹³ Jüttner, J., Der König Hauptstadt Prag Trigono, 1811–1816.
- ¹⁴ Kubíček, A., Praha 1830, Model Prahy Antonína Langweila, Praha 1961.
- ¹⁵ Vinter, V., K dějinám dokumentace pražských památek, Staletá Praha V., Praha 1971 a Wirth, Z., Praha v obrazech pěti století, Praha 1939.
- ¹⁶ Streit, J., Divy staré Prahy, Praha 1960.
- ¹⁷ Soupis zachovaných fontán a kašen z roku 1977 byl zpracován v Pražském středisku státní památkové péče a ochrany přírody pod vedením ing. M. Maškové. Podnětem ke zpracování tohoto soupisu byl seznam a mapa pouze již zachovaných 52 nejvýznamnějších kašen a fontán, které pro štáb životního prostředí při MV SSM připravil spoluautor článku ing. Miloš Kruml v roce 1974–1975.
- ¹⁸ Jakob, S., Die Kunst im Dienste der Kirche, Landshut 1877, I. Ab. § 3 a 4.
- ¹⁹ Starý zákon, Ezech. 48, 14 – Zbraslavská kronika, Praha 1976, kap. XXVIII.
- ²⁰ Heřman, J., Staronová synagoga a Starý židovský hřbitov.
- ²¹ Grafiosa způsobená houbou Graphium ulmii zapříčinila v posledních dvaceti letech zcela kalamitní úhyn jilmů nejprve v evropském, později i širším měřítku. Proti této chorobě prozatím nebyl vyvinut účinný ochranný prostředek, proto se v současné době pracuje na šlechtění odolných forem jilmu.
- ²² Ke zrušení příkopu staroměstského opevnění nedošlo ani po příkazu Karla IV., ani při dalším pokusu o spojení Starého a Nového Města v roce 1518.
- ²³ Muk ml., J., Národní třída a budovy v ní zbořené roku 1966 – Staletá Praha III, Praha 1967, s. 86.
- ²⁴ Řetězový most postaven v letech 1839–1841 podle projektu Bedřicha Schnircha. Jeho stavbu

v místech dnešního mostu Prvního máje řídil Vojtěch Lanna. Později v letech 1898–1901 byl přestavěn na kamenný.

²⁵ Socha Karla IV. od drážďanského sochaře E. J. Höhnla, kterou odlil D. J. Burgschmidt v Norimberku, byla na Křižovnickém náměstí osazena 7. dubna 1848.

²⁶ Herain, J., *Stará Praha, 100 akvarelů Václava Jansy*, Lidové vydání, Praha 1906.

²⁷ Vzorem pro vytvoření Krannerovy fontány byla norimberská Krásná kašna. Novogotická věžice a kašna je dílem arch. J. O. Krannera a kameníka K. Svobody, sochařská výzdoba od J. Maxe a J. K. Böhma.

²⁸ Procházka, J. S., *Sady a stromy v Praze*, Zprávy Památkového sboru hl. města Prahy, sv. devátý, Praha 1931, s. 70.

²⁹ Viz poznámku 8.

³⁰ Park Cibulka je považován za jeden z nejčistších příkladů přírodně krajinářského stylu. Gothein, Luisa, *Geschichte der Gartenkunst*, Jena 1919.